

«La teologia feminista intenta superar la discriminació ontològica sobre el cos sexuat de la dona».

Entrevista a Maria Clara Lucchetti Bingemer

Emilia Bea

Professora titular de Filosofia del dret. Filósofa política de la Universitat de València

Maria Clara Lucchetti Bingemer és teòloga, professora i exdegana del Centre de Teologia i Ciències Humanes de la Pontifícia Universitat Catòlica de Rio de Janeiro. Membre del consell editorial de diverses revistes de teologia, com ara la «Revista Eclesiàstica Brasileira» i «Concilium», és una de les teòlogues més importants d'Amèrica Llatina. Sola o en col·laboració amb altres autors ha publicat diverses obres, moltes d'elles en editorials espanyoles: Escatologia cristiana (1985), María, mujer profética (1988), i ¿Un rostro para Dios? (2008), editades per San Pablo; Deus Trindade: a vida no coração do mundo (2002 i 2004 en castellà) i Deus que e amor: graça que habita em nos (2003 i 2004 en castellà) a Siquem Ediciones. Sobre Simone Weil ha col·laborat en diferents llibres col·lectius i és autora de Simone Weil. Acción y contemplación (Desclée De Brouwer, 2007), Simone Weil. La fuerza y la debilidad del amor (Verbo Divino, 2009) i Simone Weil. Mística de frontera (Ciudad Nueva, 2014). A hores d'ara enllesteix la seua darrera obra El misterio y el mundo. Pasión por Dios en un mundo de no creencia. És, a més a més, i sobretot, una persona molt propera, que sap contagiar el seu permanent somriure fraternal.

El present número de «Qüestions de Vida Cristiana» tracta sobre les teologies emergents. ¿Quin paper ha jugat la teologia feminista en aquest marc global de

pensament crític i què han aportat i poden aportar les dones entre els «nous subjectes» que emergeixen amb força interpel·lant per a parlar de l'experiència de Déu?

La teologia feminista sorgeix en l'hemisferi nord, principalment als Estats Units d'Amèrica, amb el llibre de Mary Daly, *Beyond God the Father*. Pretén qüestionar una teologia cristiana presidida pel model patriarcal de visió del món, per una idea de Déu vinculada a allò masculí i sobretot per l'ús d'un llenguatge masculí a l'hora de parlar de Déu, tant en l'Esclatada com en la tradició. I és veritat que si llegim la Bíblia o els documents de l'Església veiem unes expressions i unes imatges molt masculines per anomenar Déu: Senyor, guerrer fort, Pare, etc. Igualment, vol qüestionar també el lloc de la dona en l'Església, present de manera majoritària, però invisible i inaudible, sense cap accés al poder de la paraula o als llocs de decisió, reduïda a mera consumidora de béns simbòlics. En un moment com aquell dels anys setanta, després dels anys seixanta on tot es qüestionava, la teologia feminista esclatà com una teologia emergent: la dona, que sempre ha estat en l'Església desenvolupant funcions de servei, pren la paraula, es fa visible en la comunitat dels creients i, a través d'ella, en la societat i en el món.

Crec que l'aportació de les dones és immensa. El moviment feminista dins de les Esglésies cristianes contribuï de manera decisiva a potenciar el paper de les dones, de manera que la dona que ja ocupava un espai en la catequesi, en els serveis parroquials... va poder accedir a altres àmbits —la teologia, l'espiritualitat, la litúrgia...—, i ho va fer amb competència.

La principal contribució, al meu parer, seria la nova mirada que li dona la seua diferència. La dona no és ni millor ni pitjor que l'home. És diferent. I eixa diferència, que es pot observar en el seu cos, en la seua manera d'experimentar i conèixer, en el seu llenguatge, en la seua configuració vital, és importantíssima per a parlar de l'experiència de Déu. Sense aquesta visió femenina, la teologia esdevé allò que ha denunciat el Papa Francesc en la carta al bisbe de Buenos Aires amb motiu dels cent anys de la Facultat de Teologia de la Universitat

“ En la major part dels casos no trobem Maria a casa, fent les labors domèstiques, sinó al carrer, seguint el seu fill i esdevenint la primera deixebla a l'hora de construir el regne.

Catòlica Argentina: intel·lectualitat sense talent, moralitat sense bon dat o burocràcia del sagrat.

En un dels teus primers llibres editats a Espanya, *María, mujer profética*, Ivone Gebara i tu proposàveu pensar una teologia mariana a partir de la dona d'Amèrica Llatina. ¿Quines són les principals característiques d'aquella teologia i què creus que en queda, tres dècades després?

Crec que amb aquell llibre obrírem una nova perspectiva per a veure i meditar sobre Maria, figura cabdal de l'Església catòlica. La lectura patriarcal de Maria s'havia imposat a les dones catòliques. Les dones catòliques eren convidades a imitar Maria i descobrien que era una dona molt difícil d'imitar: verge i mare; responent sempre que sí; confinada a l'espai domèstic...

Potser l'aportació més interessant del llibre fou mostrar Maria a través dels pocs textos bíblics que en parlen. Llavors descobrim que en la major part dels casos no la trobem a casa fent les labors domèstiques sinó al carrer, seguint el seu fill i esdevenint la primera deixebla a l'hora de construir el regne. La perspectiva de *María, mujer profética* és antropocèntrica (no androcèntrica), regnecèntrica (no eclesiàstica) i feminista. Maria, abans de res és dona, i dona del seu poble.

En la mateixa línia que iniciàrem Ivone i jo s'han inscrit assaigs ben interessants. Jo en destacaria un, *Verdadera hermana nuestra: teología de María en la comunión de los santos* (Herder, 2005), de la teòloga estatunidenca Elizabeth Johnson.

¿En quina mesura la teologia feminista continua essent a hores d'ara una teologia de l'alliberament?

Un dels encerts més gran de la teologia feminista —present en molts dels seus corrents— és que no va caure en la temptació de fer un masclisme del revés, una repetició d'altra mena de dominació.

Crec que en la mesura que no deixa que la dona s'acomode, sinó que l'estimula a estar inquieta, en una actitud de recerca, insatisfeta amb les conquestes assolides.

Malgrat els avenços que ha reportat el moviment d'alliberament de la dona, encara falta molt de camí per recórrer. Per exemple, em semblen qüestions claus pendents totes les que envolten la sexualitat i les relatives al poder femení, ja siga en la política (on s'ha avançat molt), o en els ministeris eclesiàstics (on encara s'ha d'avançar bastant).

En aquest sentit, la teologia feminista continua essent una teologia de l'alliberament perquè està a l'aguait de qualsevol discriminació que es vulga fer en contra de la dona. És una teologia que para l'atenció sobretot en les discriminacions ontològiques —el cos, la manera de ser, d'experimentar, el llenguatge que es fa servir... Rellegeix la revelació des de la perspectiva de la diferència i posa en evidència tots aquells que volen continuar fent una teologia merament patriarcal i repetidora de fórmules i normes.

Un dels encerts més grans de la teologia feminista —present, almenys, en molts dels seus corrents— és que no va caure en la temptació de fer un masclisme del revés, una repetició d'altra mena de dominació. Les teòlogues no volen, ni mai no han volgut, fer teologia en contra dels homes, sinó juntament amb ells, reivindicant, això sí, el respecte a la diferència i reclamant el reconeixement d'una contribució original que cal incorporar i integrar en el dipòsit de la fe i de la comunitat eclesial per tal d'enriquir-lo.

¿La dona continua discriminada en l'Església? ¿Quin paper hauríem de jugar les dones en la comunitat eclesial i

en l'evangelització? ¿Quines mesures o canvis concrets caldria adoptar? ¿Creus que el papa Francesc està suficientment implicat en aquesta tasca? ¿S'anuncia també en aquest àmbit, tal i com evidentment està passant en tants altres, un temps d'esperança i de renovació?

Al meu parer, malgrat els avenços aconseguits, la dona continua discriminada al si de l'Església. És molt fort el pes d'una institució on tot el primer graó i l'estructura de poder són masculins. La dona té sobre ella un prejudici secular, que és el de l'entrada del pecat en el món i amb ell la irrupció de la mort. Tot allò de la dona seductora, la pecadora, la infidel... El fet que legislen sobre el seu cos, la seua vida, el seu futur, la seua sexualitat, és una càrrega molt pesada que encara no ha estat superada, sobretot en l'Església catòlica.

El papa Francesc aporta molta esperança a l'Església i al món. És un home del seu temps. Ha dit algunes coses importants al voltant de la necessitat que té l'Església —i, sobretot, la teologia— de reflexionar més sobre la importància de la dona, sobre el seu «geni especial» (a moltes teòlogues no els agrada aquesta expressió que fa servir). Ell, a soles, no pot fer una revolució, però sí que pot posar una o algunes pedretes. Crec que ho farà. Fins ara totes les seues actituds, els seus gestos, les seues postures han sigut de gran honestedat i lucidesa. I sé que està convençut que l'Església sense la dona no camina, no pot caminar. Confie que li vindrà la inspiració per a fer algun gest original que podrà desbrossar camins; per exemple, nomenar una dona per a algun càrrec fins ara ocupat per un cardenal. No causaria cap ferida greu al dret canònic i marcaria com un segell un camí que pot obrir-se. Crec que ell ha assumit un compromís amb aquesta tasca. També caldrà estar ben atents al Sínode de la Família, un altre àmbit on la discriminació de la dona és present.

Enguany celebrem el cinc-cents aniversari del naixement de santa Teresa de Jesús, ens agradaria que ens indicares què és allò que hem d'aprendre de la seua reflexió i de la seua vivència de fe. ¿Pot ser un bon moment per a recupe-

rar no sols la seua figura sinó la de totes aquelles dones que al llarg de la història han fet teologia? És aquesta recuperació, com ha subratllat Teresa Forcades, una de les tasques de la teologia feminista en el seu vessant històric?

Crec que *sí, sens dubte*. Teresa de Ahumada va ser una dona profundament femenina, que va incloure la bellesa, el bé suprem i la glòria infinita de la divinitat ferida per a sempre per l'encant d'aquell altre que la sedueix i la fascina. Tot el seu itinerari vital cerca un nou sentit, a partir de la visió que un dia l'enlluernà fins al punt de preferir la mort abans que perdre la presència amada. És des d'aquesta experiència d'on brollen els versos tan radicals de Teresa: *«muero porque no muero»*. *Desig de morir per a poder trobar l'amat sense el vel de la carn que impedeix l'encontre total i ple*.

Contemplar l'experiència de Teresa ens aporta una dada antropològica original, ja que inaugura un itinerari de coneixement amorós en relació amb el Déu transcendent de la nova creació. L'experiència es du a terme en l'estructura antropològica on té lloc el passatge del ser d'un a l'altre, que és la veritat de l'ésser. Teresa viu, per tant, constitutivament i inseparablement una experiència d'amor que comporta el procés d'una nova creació, en tota la seua dimensió paradoxal de parir i de donar a llum, de dolor i d'alegria, de bellesa i de patiment, d'ocultació i de revelació. Qui és experimentat és el creador de totes les coses, aquell que revela els misteris més íntims de la seua vida i del seu ésser. Per això, aquest itinerari *místic és inseparable i paradoxalment joïós i dolorós*.

Però, a més, Teresa de Jesús era una dona molt lúcida i amb els peus a terra. Ella s'afanyava a dir en els convents que donaren més menjar a les germanes que tenien massa visions i afirmava que el criteri per a saber si algunes experiències espirituals són o no de Déu eren les obres i no els èxtasis místics.

En aquest sentit, reflexionar sobre la personalitat de Teresa pot aportar molt a la teologia feminista dels nostres dies. Ella, eclesialment, és incontestable com a doctora de l'Església. Però hi ha també altres dones que poden fer grans aportacions a la reflexió teològica:

En Teresa hi ha una consciència profunda que el cos no és només essencial per a l'experiència mística, sinó per a tota l'espiritualitat cristiana.

Simone Weil, Etty Hillesum, Dorothy Day, Edith Stein. Dones místiques i d'un nivell intel·lectual impressionant. Dones que creen noves síntesis espirituals que poden contribuir significativament a la recerca espiritual dels nostres contemporanis. Dones que plantejaren qüestions a l'Església tan dures com Teresa de Jesús i, com ella, aportaren respostes originals i creatives.

A propòsit de Teresa d'Àvila, recorde haver-te sentit dir que tenia una profunda consciència que el cos és el *locus* on es dona l'experiència mística. Mostrar que el cos resulta essencial per a l'espiritualitat cristiana és, sens dubte, altra de les tasques a la quals s'ha dedicat la teologia feminista. T'agraïriem algun comentari al respecte perquè es tracta d'un aspecte substancial del feminisme, difícil de percebre amb claredat.

Sens dubte, en Teresa hi ha una consciència profunda que el cos no és només essencial per a l'experiència mística, sinó per a tota l'espiritualitat cristiana. Contra certes teories platonitzants que predicaven una espiritualitat «etèria», ella ens diu que els éssers humans no som àngels, ans al contrari, tenim cos. Voler ser àngels sobre la terra és un disbarat. La presa de consciència del cos com a lloc on s'origina l'experiència mística apareix tant en els seus escrits en prosa com en la seua lírica, on destaca el *pathos* que la travessa. Els seus versos impressionen per l'erotisme místic, ja que *són, com la mateixa Teresa confessa en un dels seus poemes, «nacidos del fuego del amor de Dios que en sí tenía».*

Aspectes com aquests fan ben actual la figura de Teresa. I crec que avui les dones, concretament en la teologia feminista, intenten superar el que a mi em sembla la més gran de totes les discriminaci-

La teologia feminista intenta superar la més gran de totes les discriminacions: la discriminació ontològica sobre el cos sexual de la dona, mil·lenàriament considerat font de pecat, de temptació, de perill.

ons: la discriminació ontològica sobre el cos sexual de la dona, mil·lenàriament considerat font de pecat, de temptació, de perill. Més encara: insuficient, decaïgut, bo només per a procrear. Les coses de l'esperit es queden per als homes; les dones, mentre porten fills al món va bé la cosa i quan ja no poden ser mares no serveixen per a res. Això és molt greu, perquè contra les altres discriminacions —la intel·lectual, la professional— podem contestar exercint-les. Però, ¿què fem amb els nostres cossos? Resta encara molt per fer en aquest àmbit. El prejudici està tan arrelat, tan clavat en la humanitat, que lluitar per superar-lo comporta un esforç hercúli. Sobre aquesta qüestió la teologia feminista té encara molt de treball a fer.

En el marc del debat ecumènic sobre l'ordenació de la dona, com saps, hi ha hagut diferents pronunciaments a favor de la restauració del diaconat femení, l'existència històrica del qual sembla provada. ¿Creus que ha d'obrir-se la porta d'entrada de les dones als ministeris presbiteral i diaconal? ¿Restaurar el diaconat femení pot ser un primer pas ateses les múltiples referències en la tradició? I no com un succedani del ministeri presbiteral, sinó amb el seu caràcter específic que engloba les dimensions litúrgica, pastoral i assistencial.

Jo crec que realment no es troba un fonament bíblic en contra de l'ordenació de les dones. El que hi ha és un argument de tradició. Jesús no ho va fer, els apòstols tampoc, per tant, l'Església actual tampoc no ho fa. Però no crec que es pugui trobar en l'Escriptura un impediment constitutiu.

Dir que Jesús no va ordenar dones entropessa amb l'observació que, realment, ell no va ordenar ningú. En aquell temps no hi havia ordenació pròpiament dita tal i com la concebem ara. I és cert que els dotze que semblen posseir la primacia en el Nou Testament són homes. Tanmateix, és innegable la presència de dones en el Nou Testament que són autèntiques deixebles perquè seguien i servien Jesús, les dues característiques del deixeble.

A eixes dones i a altres les anem a veure en la primera comunitat assumint servicis i ministeris com, per exemple, la profecia i el diaconat. L'obertura del diaconat femení seria, sens dubte, un fet molt positiu que podria impulsar la renovació de l'Església d'una manera molt sana. Cal recordar també que la vida monàstica ha donat en el passat importants testimonis en aquesta mateixa línia. Hi ha hagut abadesses que tenien tanta importància com un bisbe i com a tal eren respectades. En fi, crec que el testimoni positiu d'altres Esglésies cristianes —excepte la catòlica i l'ortodoxa— ha de pesar i comptar un poc. Ja hi ha una experiència de la dona assumint ministeris i el saldo és positiu. Faria bé l'Església catòlica d'examinar amb cura totes les possibilitats que hi ha en aquest terreny, fins i tot aprofitant experiències que ja es donen al seu si. A Brasil, per exemple, són nombroses les dones que coordinen comunitats, preparen celebracions, prediquen la paraula. En un país molt gran, on no hi ha prou clergues, elles assumeixen totes aquestes funcions i les desenvolupen bé. També en el camp de la teologia avui és impensable no comptar amb la presència de la dona.

En tot cas, com a dona catòlica crec que cal caminar amb l'Església. Ser una veu crítica però des de dins. I ocupar els espais buits que es presenten. La història mostra que aquest és el millor camí.

Com veiem, la teologia feminista no és exclusiva ni d'una confessió cristiana ni d'una sola religió. De fet, és una perspectiva que reinterpreta tota tradició religiosa impugnant el seu caràcter patriarcal i buscant el rostre autèntic de la dona en els textos sagrats. ¿Creus que aquest punt de vista pot contribuir positivament al diàleg ecumènic i in-

El tema de l'alliberament de la dona és transversal, afecta tota la qüestió religiosa i tota la teologia.

terreligió? ¿Podria ser un factor decisiu per tal de superar el fonamentalisme i l'integrisme, del qual estem patint les conseqüències més terribles a hores d'ara?

Sí, crec que sí. Mira, una cosa curiosa és que el moviment de la teologia feminista nasqué ecumènic. No d'un ecumenisme teòric sinó pràctic. Totes les trobades de teòlogues sempre han sigut ecumèniques i això s'ha produït de manera natural i amb resultats positius. Aprenem molt les unes de les altres i això ha generat un ambient molt fraternal i amigable entre nosaltres.

El tema de l'alliberament de la dona *és transversal, afecta* tota la qüestió religiosa i tota la teologia. I crec que en les Esglésies cristianes pot ser una contribució important per a enriquir el debat i ampliar horitzons. Tanmateix, en termes de superar fonamentalismes i integristes, crec que en alguns sentits sí, però en altres no ho veig tan clar.

Per exemple, en les noves Esglésies pentecostals —que tenen molt de criticable—, existeix una gran igualtat entre homes i dones. Pastors i pastores són ordenats i assumeixen la coordinació d'una comunitat sense dificultats ni discriminacions. Per altra banda, en termes de diàleg amb algunes altres tradicions religioses —tasca molt difícil ara mateix—, veig que el tema de l'alliberament de la dona hauria de ser tractat amb molta cura, perquè podria avivar encara més els ànims ja encesos i radicalitzar integristes i fonamentalismes. Com tota qüestió humana, no està exempta d'ambigüitats.

I per últim, com a qüestió fonamental per als cristians, ¿quin és l'abast teològic de la relació de Jesús amb les dones?

Potser siga aquesta la revolució més profunda que dugué a terme el Messies de Natzaret.

“ Malgrat no haver deixat cap ensenyament formal respecte al problema, l'actitud de Jesús cap a les dones és tan insòlita que arriba a sorprendre fins i tot els mateixos deixebles.

Allò que hem pogut conèixer de Jesús a través dels relats evangèlics el mostra com l'iniciador d'un moviment itinerant carismàtic, on homes i dones són admesos en relacions de fraterna amistat. Diferent del moviment de Joan Baptista —amb un marcat accent en l'ascesi i la penitència—, diferent també del Qumran —on només els homes són admesos—, el moviment que Jesús instaura es caracteritza, a més de per la preocupació central de la predicació del regne com projecte històric concret, per l'alegria, la participació sense prejudicis en festes i dinars als quals són admesos pecadors i marginats en general, i pel trencament amb una sèrie de tabús que caracteritzaven la societat del seu temps.

Entre aquests trencaments, un dels més evidents és el que té relació amb la dona. La dona en el temps de Jesús era considerada socialment i religiosament inferior: en primer lloc, per no ser circumcisa i, per consegüent, no pertànyer pròpiament a l'Aliança amb Déu; en segon lloc, pels rigorosos preceptes de purificació als quals estava sotmesa per la seua condició biològica de dona amb tota la càrrega pejorativa que se li afegia.

La triple pregària característica del rabinisme del segle II reflecteix la mentalitat vigent en el judaisme a l'època de Jesús. La pregària diària amb la qual el jueu piadós donava gràcies a Déu per tres coses: per no haver nascut gentil, ni ignorant de la Llei, ni dona. En aquest context, la *pràctica de Jesús es mostra* no sols innovadora, sinó també colpidora. Malgrat no haver deixat cap ensenyament formal respecte al problema, l'actitud de Jesús cap a les dones és tan insòlita que arriba a sorprendre fins i tot els mateixos deixebles (Jn 4, 27).

És comú als quatre evangelis el fet que les dones formen part de l'assemblea del regne convocada per Jesús, en la qual no són simples components accidentals, sinó actives i partícips (Lc 10, 38-42) i encara beneficiàries privilegiades

dels seus miracles (Lc 8, 2; Mc 1, 29-31; Mc 5, 25-34; Mc 7, 24-30). Aquesta promoció de les dones per part de Jesús té per a nosaltres avui un doble abast teològic:

En primer lloc, es tracta d'un aspecte particular de l'Evangelí en allò que té de més essencial: la bona nova anunciada als pobres: els desheretats, els rebutjats, els pagans, els pecadors i els marginats de tota mena, entre els quals s'inclouen les dones i els infants, no considerats per la societat jueva. A tots aquests Jesús els fa destinataris privilegiats del seu regne, integrant-los plenament en la comunitat de Fills de Déu, perquè amb la seua mirada misericordiosa sap discernir en tots aquests pobres —entre els quals figura la dona—, valors ignorats: «la vida preciosa de la canya trepitjada o el foc no extingit de la metxa que encara fumeja» (René Laurentin).

Les dones desenvolupen un paper important en aquesta visió evangèlica de la reversió social que la praxi i la paraula de Jesús porten. Entre les diferents categories de marginats són elles les que apareixen com a representatives dels petits i oprimits. El diàleg i primer reconeixement de Jesús com a Messies s'esdevé amb una dona Samaritana (Jn, 4). Una dona sirofenícia (Mc 7, 24-30) o cananea (Mt 15, 21-28) és la que impulsa Jesús a fer el gest profètic de la bona notícia anunciada als gentils. Entre els pobres, declarats benaurats per Jesús perquè saben obrir-se i prescindir fins i tot d'allò necessari per a donar-lo, és la figura de la viuda (Lc 21, 3) la que destaca com la més destituïda i la més generosa. Entre els moralment més marginats i fora de la llei —que seran, per altra banda, els primers a entrar en el regne de Déu— es fa menció de les prostitutes (Mt 21, 31). Entre els impurs, als qui està vedat l'accés als ritus i a l'univers religiós, la dona hemorroïssa (Mt 9, 20-22) n'és el prototipus —permanentment impura, segons la Llei jueva (Lv 15, 19)—: fa impur tot el que toca.

Les dones són, doncs, part integrant i principal de la visió i la missió messiàniques de Jesús, on apareixen com les més oprimides entre els oprimits. Són el graó més baix de l'escala social, essent vistes, per tant, com «els últims» que seran «els primers en el regne de Déu». Carreguen sobre si amb la doble opressió social i cultural, classista i sexista. Per això són destinatàries privilegiades de l'anunci i la praxi

“ Jesús, amb la seua praxi alliberadora en la relació amb les dones, acceptant-les tal com eren, fins i tot amb un cos considerat feble i impur per la seua cultura, proclama una antropologia integral que valora l'ésser humà en la seua dimensió de cos animat per l'alé diví, com un tot on esperit i corporeïtat són una sola cosa.

alliberadora de Jesús. Per això també la resposta que donen aquestes oprimides i discriminades a la proposta messiànica és tan ràpida i radical. Pel fet d'estar situades a la base de la xarxa de relacions socials de la seua època, aguantant el pes de les seues contradiccions, les dones són les que més raons i millors condicions tenen per anhelar la no perpetuació de l'*status quo* que les oprimeix i esclavitzava i per lluitar-hi.

Per altra banda, la relació de Jesús amb la dona conté encara un altre component que, estretament entrelaçat amb el primer, enriqueix i complementa el quadre de la proposta alliberadora del regne. Es tracta de la relació de Jesús amb el cos de la dona, dimensió central per on passa la discriminació que aquesta pateix.

Jesús, amb la seua praxi alliberadora en la relació amb les dones, acceptant-les tal com eren, fins i tot amb un cos considerat feble i impur per la seua cultura, proclama una antropologia integral que valora l'ésser humà en la seua dimensió de cos animat per l'alé diví, com un tot on esperit i corporeïtat són una sola cosa.

Com que tot allò biològic és el punt central per on passa la marginació de la dona, la praxi de Jesús actua ací concretament com a alliberadora i salvadora, obrint noves possibilitats i nous horitzons de comunió a totes elles, les quals la societat exclouia, i proclamant l'adveniment d'una nova humanitat en la qual la imatge original creada per Déu —«d'home i la dona» (Gn 1, 27)— arribe a la plenitud (Ef

4, 13). L'Evangeli, doncs, no presenta un dualisme on el masculí i el femení s'oposen, entren en conflicte o fins i tot es «complementen» romànticament. Ofereix més aviat una proposta de vida i de relacions on la meitat de la humanitat, que continua essent menyspreada i discriminada, té dret i accés a una relació humana i igualitària, adulta i responsable. Al mateix temps que proclama aquesta antropologia integral i integradora, Jesús la viu en la seua pròpia persona i en la seua vida.